

УДК 930.253:355.425.4(477+4-11) "1943/1945"

С. І. ВЛАСЕНКО*

**РАДЯНСЬКИЙ ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ ОПОРУ
В ПЕРІОД ЗВІЛЬНЕННЯ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ТА КРАЇН
ЦЕНТРАЛЬНОЇ І ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ (1943–1945 рр.)**

На основі архівних документів показано становище радянського партизанського руху опору під час звільнення від військ Вермахту території України та країн Центральної і Південно-Східної Європи. Відображено процес скорочення та розформування партизанських з'єднань і загонів, Українського штабу партизанського руху та його представництв при військових радах Українських фронтів.

Ключові слова: Друга світова війна; рух опору; Український штаб партизанського руху.

У ході звільнення території України від німецьких окупаційних військ потреба в діяльності радянських партизанських формувань поступово зменшувалась. А тому в партизанському середовищі відбувалися суттєві реорганізаційні процеси. Частина загонів і з'єднань у повному складі або розукрупнені на більш маневрені та рухливі бойові одиниці, отримавши нові завдання, продовжувала подальшу боротьбу у ворожому тилу в західноукраїнських районах чи, перейшовши кордон, діяла на теренах Чехословаччини, Угорщини, Польщі, Румунії; інша частина – вийшовши на лінію фронту та з'єднавшись із Червоною армією, розформувувалася. Скорочення кількості партизанів та території їхньої діяльності призводило й до зменшення навантаження і скорочення штату керівного органу з організації партизанської боротьби – Українського штабу партизанського руху (далі – УШПР).

Загалом питання стану радянського партизанського руху опору на завершальному етапі війни в Україні та Європі отримало належне висвітлення у працях радянських і сучасних дослідників¹. У наукових роботах, що хронологічно охоплювали визначений період (1943–1945 рр.), здебільшого характеризувалася бойова, диверсійна, розвідувальна діяльність радянських партизанів України². Питання ж скорочення та розформування партизанських з'єднань і загонів, Українського штабу партизанського руху і його представництв при військових радах Українських фронтів в історіографії отримало висвітлення в контексті

---

* *Власенко Світлана Іванівна* – кандидат історичних наук, начальник відділу використання інформації документів Центрального державного архіву громадських об'єднань України.

загального викладу матеріалу про партизанську боротьбу за хронологічним принципом. Враховуючи те, що однією з характерних особливостей стану радянського партизанського руху опору в 1943–1945 рр. був саме процес його згортання, вважаємо доцільним ґрунтовно дослідити це питання.

Основні джерела з вивчення історії боротьби радянських партизанів на території України та країн Центральної і Південно-Східної Європи зберігаються у фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Це документи Українського штабу партизанського руху (фонд № 62) та окремих партизанських формувань (фонди №№ 63–86, 88–130, 133, 160, 259–262), а також Центрального комітету Компартії більшовиків України (ЦК КП(б)У) (фонд № 1, описи №№ 16, 19, 22). Використання в наукових дослідженнях цих документів дозволяє ґрунтовно розкрити особливості стану радянського партизанського руху опору в 1943–1945 рр., зокрема й перепідпорядкування, реорганізацію, розукрупнення, скорочення та розформування партизанських загонів і з'єднань, Українського штабу партизанського руху та представництв УШПР при військових радах Українських фронтів.

Основним чинником для розформування партизанських загонів та з'єднань було виконання поставлених перед ними бойових завдань і вихід у тил Червоної армії. При цьому керівництво УШПР намагалося максимально використати набутий партизанами досвід бойової діяльності в тилу ворога, досвідченість і авторитет командування, практичні навички рядового складу тощо. А тому часто практикувалося розформування та скорочення загонів і з'єднань та створення на їх базі дрібніших. Та ж частина партизанів, яка не входила до новоутворених формувань, направлялася здебільшого в лави Червоної армії для проходження подальшої військової служби.

Скорочення партизанських формувань України здійснювалося паралельно з просуванням частин Червоної армії на захід. Перше масове розформування відбулося в результаті звільнення лівобережної частини України. Так, за наказом начальника УШПР Т. А. Строкача від 9 листопада 1943 р., розформованими визначалися такі партизанські загони та з'єднання: з 31 серпня 1943 р. – загін ім. В. І. Леніна Шалигінського району Сумської області під командуванням М. І. Ганзіна; з 5 вересня – з'єднання партизанських загонів під командуванням П. Ф. Куманька; з 23 вересня – загін ім. М. О. Щорса (командир Г. П. Овсієнко); з 25 вересня – загін Представництва УШПР при Військовій раді Південно-Західного фронту (І. Г. Шевченко); з 27 вересня – Чернігівське з'єднання ім. Героя Радянського Союзу М. М. Попудренка (Ф. І. Коротков) та з'єднання партизанських загонів Київської області ім. М. С. Хрущова (І. О. Хитриченко); з 29 вересня – загін ім. М. І. Кутузова (командир

О. П. Цибочкін) Полтавського партизанського з'єднання ім. В. М. Молотова під командуванням М. Г. Салая; з 7 жовтня – загоони ім. Й. В. Сталіна (командир В. С. Ушаков), ім. І. Ф. Боровика (П. Ф. Сябрюк) та Київський партизанський загін (М. П. Устинов) Житомирського з'єднання під командуванням О. М. Сабурова; з 8 жовтня – Чернігівське з'єднання ім. М. Коцюбинського під командуванням М. М. Таранушенка, загоони ім. М. О. Щорса Новобасанського району Чернігівської області (командир О. Є. Кривець) та ім. В. І. Чапаєва Київської області (Ф. В. Головач); з 12 жовтня – з'єднання ім. М. О. Щорса Чернігівської області під командуванням Ю. О. Збанацького; з 19 жовтня – Чернігівське партизанське з'єднання “За Батьківщину” під командуванням І. М. Бовкуна³. Загалом же, впродовж жовтня–грудня 1943 р. було розформовано 76 загонів чисельністю 15,5 тис. чоловік⁴.

Узимку 1944 р. у результаті успішного проведення масштабних наступальних операцій (Корсунь-Шевченківська, Рівненсько-Луцька, Нікопольсько-Криворізька) велика кількість партизанських формувань, частина яких також активно взаємодіяла з військами Червоної армії, опинилася в радянському тилу. В зв'язку з цим було здійснено реорганізацію низки з'єднань – постановами Політбюро ЦК КП(б)У від 9 лютого 1944 р. 10 загонів Житомирської партизанської дивізії ім. М. О. Щорса під командуванням С. Ф. Малікова направлялися для самостійних дій у Львівську та Тернопільську області; 7 загонів Рівненського з'єднання № 1 під командуванням В. А. Бегми, 3 загоони Рівненського з'єднання ім. М. О. Щорса під командуванням М. В. Таратути та 8 загонів Рівненського з'єднання № 2 “За Батьківщину” під командуванням І. П. Федорова – у Львівську область; 7 загонів Кам'янець-Подільського з'єднання ім. Г. К. Жукова під командуванням І. Є. Скубка та 3 загоони Тернопільського з'єднання ім. М. С. Хрущова під командуванням І. І. Шитова – у Тернопільську область. Командний склад з'єднань відкликався в розпорядження ЦК КП(б)У для організації збору та узагальнення всіх матеріалів і документів про діяльність підпорядкованих їм формувань⁵. Постановою ЦК КП(б)У від 24 березня 1944 р. Чернігівсько-Волинське партизанське з'єднання під командуванням О. Ф. Федорова, яке налічувало 11 загонів чисельністю 3 100 чоловік, розформувалося, а на його базі створювалося два з'єднання чисельністю по 500 чоловік кожне (під командуванням Г. В. Балицького та Д. І. Рванова), що мали діяти на території Дрогобицької (нині – у складі Львівської) та Станіславської (нині – Івано-Франківська) областей відповідно. Весь інший особовий склад з'єднання передавався в органи та війська Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) і в частини Червоної армії⁶. Загалом же, станом на 1 квітня 1944 р. у загонах і з'єднаннях, підпорядкованих УШПР, нараховувалося понад 31 тис. партизанів, котрі об'єднувалися в 21 з'єднання, 135 загонів та 21 групу⁷.

У квітні–травні 1944 р. розукрупнення та розформування партизанських з'єднань і загонів продовжувалося. Так, до 7 квітня 1944 р. припинили свою діяльність 6 з'єднань та загонів Вінницької області загальною чисельністю 3 149 чоловік (Вінницьке з'єднання під командуванням Я. І. Мельника та відокремлений від нього ще в лютому 1944 р. загін ім. М. С. Хрушова під командуванням О. Н. Кравченка; кавалерійська партизанська бригада ім. В. І. Леніна під командуванням М. І. Владимірова; партизанські з'єднання ім. Й. В. Сталіна (командир В. Ф. Слюсаренко), ім. В. І. Леніна (А. С. Мічковський) та ім. В. І. Леніна (А. А. Дідішвілі). Їх особовий склад був направлений у розпорядження військового комісаріату (1 695 чол.), обкому КП(б)У (750 чол.), НКВС (162 чол.), УШПР (36 чол.) та в інші організації⁸.

Постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 8 квітня 1944 р. були перетворені та частково скорочені з'єднання й загони, що діяли на території Рівненської, Волинської, Кам'янець-Подільської (нині – Хмельницька) областей. Із Житомирської партизанської дивізії ім. М. О. Щорса (командир С. Ф. Маліков), Кам'янець-Подільського з'єднання ім. Ф. М. Михайлова (командир А. З. Одуха), Кам'янець-Подільського з'єднання ім. Г. К. Жукова (Ф. С. Кот), Рівненського з'єднання № 2 “За Батьківщину” (І. П. Федоров), Житомирського з'єднання ім. Г. К. Жукова (О. М. Міщенко), з'єднання партизанських загонів під командуванням Д. І. Рванова, загону ім. М. І. Калініна (А. А. Сніжинський) Кам'янець-Подільського з'єднання під командуванням С. А. Олексенка, створювалися 14 самостійних маневрених з'єднань, чисельністю 350–500 чоловік кожне, які мали вести бойову діяльність в окупованих районах Львівської та Дрогобицької областей. Розформований особовий склад призовного віку призивався до лав Червоної армії (до складу 1-го Українського та 2-го Білоруського фронтів), а партійний і радянський актив направлявся в розпорядження Рівненського, Волинського, Кам'янець-Подільського і Житомирського обкомів КП(б)У⁹. Ці заходи передбачалися також планом виходу партизанських з'єднань у нові райони дій, який враховував швидке скорочення окупованої території та складні умови переходу партизанів у ворожий тил. Внаслідок їх реалізації УШПР реорганізував 8 з'єднань, що об'єднували 48 загонів, а також 5 окремих загонів, загальною чисельністю 15,5 тис. бійців¹⁰.

20 квітня 1944 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову про розформування ще 12 з'єднань та 7 загонів (під командуванням Г. В. Балицького, О. І. Гнучого, І. Д. Дубравіна, І. П. Іванова, П. С. Коротченка, Ф. С. Кота, Д. І. Рванова, А. А. Сніжинського, М. І. Шукаєва та ін.) загальною чисельністю 12 816 чоловік¹¹. Постановою від 16 травня 1944 р. із Волинського партизанського з'єднання ім. В. І. Леніна під командуванням Л. Я. Іванова передбачалося створити три самостійні маневрені загони чисельністю 200–250 чоловік кожен, які мали не пізніше 4 червня вийти для бойових дій на залізничну лінію

Львів – Перемишль¹². На виконання цієї постанови було виокремлено загони ім. М. О. Щорса, ім. Д. А. Фурманова та ім. Г. І. Котовського.

У серпні – вересні 1944 р., коли в ході Львівсько-Сандомирської наступальної операції 1-й Український фронт в основному завершив вигнання військ Вермахту із західноукраїнських областей (крім Закарпаття), діяльність радянських партизанів на території України була фактично завершена. Це викликало чергову хвилю масового скорочення партизанських сил. Постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 31 липня 1944 р. розформувалися Тернопільське з'єднання ім. М. С. Хрущова (командир Б. Г. Шангін), з'єднання ім. 24-ї річниці РСЧА (Ф. І. Ульянов), з'єднання ім. С. М. Будьонного (І. О. Артюхов) і 15 партизанських загонів під командуванням В. М. Козлова, М. Я. Наделіна, М. М. Пузанова, С. О. Санкова, І. П. Яковлєва та ін. загальною чисельністю 4 342 чоловік¹³. 8 серпня 1944 р. начальник УШПР Т. А. Строкач підписав наказ про розформування 1-ї Української партизанської дивізії ім. двічі Героя Радянського Союзу С. А. Ковпака, для чого в м. Ровно направлялася група відповідальних працівників штабу в складі 11 чоловік на чолі із заступником начальника УШПР М. В. Таратутою¹⁴. Всього ж, лише за період з 1 по 15 серпня 1944 р. із партизанських лав було звільнено близько 3,7 тис. чоловік¹⁵. У результаті таких заходів щодо реорганізації та розформування партизанських загонів і з'єднань, на 1 вересня 1944 р., за обліковими даними оперативного відділу УШПР, на окупованій території України продовжувало боротьбу 4 019 партизанів¹⁶.

Водночас після звільнення території України окремі українські партизанські формування продовжували діяти за межами кордонів тогочасної УРСР – у Закарпатті (Угорщина) та в Чехословаччині. Так, за даними УШПР, станом на 1 грудня 1944 р. на території Чехословаччини та Угорщини діяло 17 819 партизанів, об'єднаних у 2 з'єднання, 6 бригад та 23 загони (з них переважна більшість – 16 708 чол., була на території Чехословаччини)¹⁷. До 1 травня 1945 р. комісією ЦК КП(б)У, яка діяла після розформування УШПР, було скорочено 3 партизанські з'єднання, 8 бригад, 12 загонів загальною чисельністю 8 тис. чоловік¹⁸.

Особовий склад партизанських з'єднань і загонів, що розформувалися, розподілявся за різними напрямками: бійці призовного віку вливалися до військових частин Червоної армії та в органи і війська НКВС УРСР для подальшого проходження служби; партійні та радянські працівники направлялися в розпорядження комітетів КП(б)У здебільшого західних областей України. Коней, автомашини, обози передавали УШПР, який частину з них розподіляв серед наркоматів, господарських установ та інших організацій. Боєприпаси і зброя передавалися частинам Червоної армії та до УШПР¹⁹. 22 квітня 1944 р. на прохання Військової ради 1-го Білоруського фронту Політбюро

ЦК КП(б)У прийняло рішення направити 6 тис. чоловік із розформованих партизанських загонів і з'єднань у розпорядження начальника Ковельської залізниці для проведення будівельно-відновлювальних робіт²⁰.

Важливою умовою при розформуванні партизанських загонів та з'єднань було надання їхнім командуванням до УШПР звітів про бойову діяльність, списків особового складу та інших документів поточного діловодства. Для цього командири, комісари та начальники штабів після припинення діяльності очолюваних ними партизанських формувань зобов'язувалися прибути до Штабу²¹.

Про хід розформування партизанських загонів та з'єднань, передавання їх особового складу, майна та озброєння УШПР звітував перед ЦК КП(б)У. Так, до 20 квітня 1944 р. у підпорядкування органів НКВС УРСР було направлено 2 647 чоловік²². Станом на 10 травня 1944 р. із 12 816 чоловік, передбачених до розподілу постановами Політбюро ЦК КП(б)У від 20 та 22 квітня 1944 р. (“Про розформування партизанських загонів і з'єднань, які виконали бойові завдання” та “Про виділення із розформованих партизанських загонів і з'єднань партизанів у розпорядження начальника Ковельської залізниці” відповідно), розподілено було 9 605 чоловік, у т. ч.: у Червону армію – 5 563 чол., в органи НКВС – 2 056, на Ковельську залізницю – 1 294, на партійно-радянську роботу – 692²³. До кінця травня 1944 р. лише в результаті виконання постанов Політбюро ЦК КП(б)У від 24 березня, 8 та 20 квітня 1944 р. (“Про партизанське з'єднання О. Ф. Федорова”, “Про переформування партизанських з'єднань Рівненської, Волинської і Кам'янець-Подільської областей, що з'єдналися з частинами Червоної армії” та “Про розформування партизанських загонів, що виконали бойове завдання” відповідно) з партизанських лав було скорочено 9 926 чоловік. Із них у частини Червоної армії направлено 4 650 чоловік, в органи НКВС – 2 518, на Ковельську залізницю – 1 183, на партійну та радянську роботу – 406, для подальшого використання як партизанів – 195, для супроводу обозів – 974²⁴. Загалом же до кінця 1944 р. до Червоної армії та військкоматів було направлено 20 210 чоловік, на партійну і радянсько-господарську роботу – 3 000, за місцем проживання – 6 555, на лікування до госпіталів – 354, у заново сформовані партизанські загони – 3 396 чоловік²⁵.

Одночасно також розформувалися й представництва УШПР при військових радах 1-го, 2-го, 3-го та 4-го Українських фронтів. У вересні 1944 р., після звільнення території УРСР і Молдавської РСР та виходу військ 2-го і 3-го Українських фронтів на територію Румунії й Угорщини, Представництво УШПР при Військовій раді 2-го Українського фронту з усім його особовим складом, засобами зв'язку та транспортом було передано у підпорядкування 4-го Українського фронту,

який розгорнув свої дії в Карпатах (постанова Політбюро ЦК КП(б)У від 5 вересня 1944 р. та наказ начальника штабу партизанського руху при Військовій раді 2-го Українського фронту від 16 вересня 1944 р.)²⁶. Представництво ж при Військовій раді 3-го Українського фронту, згідно з постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 5 вересня 1944 р. та відповідним наказом начальника УШПР від 12 вересня 1944 р., було взагалі розформовано. До 20 вересня всі документи (списки та звіти партизанських загонів, документи штабу Представництва) і все майно (автотранспорт, засоби зв'язку, обмундирування, продовольство та ін.) передані до УШПР. Озброєння, боєприпаси та мінно-підривне майно передавалися Військовій раді фронту. Офіцерський, сержантський і рядовий склад відкомандировувався до відділу кадрів та відділу укомплектування фронту для проходження подальшої військової служби²⁷. Діяльність Представництва УШПР при Військовій раді 1-го Українського фронту продовжувалася до лютого 1945 р.: все його майно було передано УШПР до 12 лютого²⁸. Представництво УШПР при Військовій раді 4-го Українського фронту розформовувалося відповідно до постанови політбюро ЦК КП(б)У від 14 квітня 1945 р. Як наслідок, 6 партизанських загонів, чисельністю 194 чоловіка, які лишилися на ворожій території, мали перейти в підпорядкування Військової ради фронту для розвідувальної роботи, а майно і трофеї – Управлінню справами ЦК КП(б)У²⁹.

В останні місяці бойових дій на території України розпочалося й поступове згортання діяльності Українського штабу партизанського руху і підвідомчих йому організацій. Так, постановою політбюро ЦК КП(б)У від 5 вересня 1944 р. “Про скорочення особового складу УШПР та його підрозділів” із 543 працівників Штабу та його підрозділів залишалася лише 240. Крім того, у зв'язку зі звільненням території Молдавської РСР, розформовувався й молдавський відділ УШПР. Скорочений офіцерський склад Штабу відкомандировувався в розпорядження Головного управління кадрів Червоної армії та відділу кадрів Київського військового округу, а партійні та радянські працівники направлялися в розпорядження відділу кадрів ЦК КП(б)У³⁰.

За постановою політбюро ЦК КП(б)У від 20 жовтня 1944 р. в апараті Штабу залишалася 60 чоловік офіцерського складу, 44 – сержантського і рядового складу і 21 – вільнонайманих та обслуги. В зв'язку з тим, що Т. А. Строкач був призначений на посаду заступника наркома внутрішніх справ УРСР й одночасно продовжував очолювати УШПР, його заступником призначався генерал-майор В. А. Андреев, який фактично виконував обов'язки начальника Штабу. Скорочений офіцерський склад УШПР направлявся в розпорядження НКВС УРСР для укомплектування Управління боротьби з бандитизмом; партійні та радянські працівники – у розпорядження відділу кадрів ЦК КП(б)У.

Школа з підготовки радистів та інструкторів мінно-підривної справи передавалась назад до Наркомату внутрішніх справ УРСР. Радіовузол чисельністю 47 чоловік продовжував залишатися у складі УШПР³¹.

23 грудня 1944 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову “Про розформування УШПР”, за якою діяльність Штабу припинялася з 1 січня 1945 р. Для проведення його розформування створювалася спеціальна комісія ЦК КП(б)У в складі В. А. Андреева, І. І. Голобородька, А. Н. Зленка, К. З. Литвина, П. О. Мацуя, І. І. Слинька. На неї також покладалося оперативне керівництво загонами, які продовжували діяти на території Чехословаччини й Угорщини та партизанськими штабами при Військових радах 1-го і 4-го Українських фронтів. Для складання звіту про роботу УШПР і бойових дій партизанів України, здійснення розрахунків з партизанами, оформлення пенсій сім'ям загиблих, а також оформлення нагородних матеріалів, створювалася спеціальна група із працівників Штабу, кількість яких становила 70 чоловік, а після 20 лютого 1945 р. їх мало залишитися 36. Все майно УШПР передавалось Управлінню справами ЦК КП(б)У³². До 1 березня 1945 р. штат апарату комісії ЦК із розформування УШПР скоротився до 57 чоловік, а до 31 грудня – до 32 чоловік³³.

21 червня 1945 р. комісія ЦК КП(б)У з розформування УШПР надала звіт про свою роботу, розглянувши який Політбюро ЦК прийняло рішення її діяльність вважати завершеною. Однак у зв'язку з тим, що роботи з підрахунку кількості партизанів та видачі відповідних документів, які свідчили про їх перебування в партизанських загонах, а також здійснення грошових розрахунків, ведення листування щодо пошуку зниклих безвісти, оформлення нагородних матеріалів і документів для призначення пенсій сім'ям загиблих партизан не були завершені, ЦК прийняв рішення залишити групу працівників зі складу зазначеної комісії чисельністю 25 чоловік, котра мала діяти до 1 січня 1946 р. Весь архів комісії з розформування УШПР передавався у відділ пропаганди й агітації ЦК КП(б)У³⁴. З 15 грудня 1945 р. розпочала діяльність спеціально створена комісія, що здійснювала роботи зі складання звітів відділу кадрів УШПР і групи при ЦК КП(б)У щодо розрахунків з партизанами³⁵. Впродовж 1945–1946 рр. документи УШПР, його представництв при військових радах 1-го, 2-го, 3-го і 4-го Українських фронтів були передані до відділу пропаганди та агітації ЦК КП(б)У, а згодом надійшли в Комісію з історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. при Академії наук УРСР, де робота з виявлення й обліку учасників партизанського руху й видачі їм відповідних довідок продовжувалася до травня 1950 р.

У доповідних записках, звітах, довідках, дислокаційних списках та інших документах УШПР, що постійно надсилалися до ЦК, простежується динаміка скорочення партизанів. Так, у щомісячних дислокацій-

них списках, складених оперативним відділом УШПР, вказуються такі дані: на 1 січня 1944 р. на обліку Штабу перебувало 24 з'єднання, 152 загони та 3 групи загальною чисельністю 37 268 чоловік (в інших документах цифри суттєво відрізняються – 43 291 чол. та 47 798 чол.); на 1 лютого – 25 з'єднань, 164 загони та 7 груп загальною чисельністю 37 492 чол.; на 1 березня – 25 з'єднань, 154 загони та 9 груп загальною чисельністю 36 046 чол.; на 1 квітня – 21 з'єднання, 135 загонів та 21 група загальною чисельністю 31 110 чол.; на 1 травня – 10 з'єднань, 63 загони та 31 група загальною чисельністю 10 909 чол.; на 1 червня – 9 з'єднань, 52 загони та 36 груп загальною чисельністю 8 922 чол.; на 1 липня – 9 з'єднань, 58 загонів та 10 груп загальною чисельністю 8 212 чол.; на 1 серпня – 4 з'єднання, 30 загонів та 3 групи загальною чисельністю 1 741 чол.; на 1 вересня – 3 з'єднання, 2 бригади, 47 загонів та 2 групи загальною чисельністю 4 019 чол.³⁶. У довідці про свою діяльність комісія ЦК КП(б)У з розформування УШПР повідомляла, що на 1 травня 1945 р. нею було всього обліковано 168 746 партизанів³⁷. Після завершення війни та проведення підрахунків учасників партизанського руху загальна кількість партизанів на 1 січня 1946 р. становила 175 400 осіб (142 351 бійців вели боротьбу в складі 754 партизанських формувань (65 з'єднань, 14 бригад, 447 загонів та 228 груп), підпорядкованих УШПР; 33 049 партизанів були на обліку 4-го управління НКВС УРСР і партійних органів у 1941–1942 рр.)³⁸.

Таким чином, для радянського партизанського руху опору в період звільнення від частин Вермахту території України та країн Центральної і Південно-Східної Європи характерним було переформування, розукрупнення та розформування партизанських з'єднань і загонів, які виконали покладені на них бойові завдання та вийшли в тил Червоної армії. На час повного вигнання окупаційних військ із території України фактично завершилася діяльність українських радянських партизанів. Незначна частина партизанських формувань була передислокована в Чехословаччину та Угорщину, залишалися також і Представництва УШПР при Військових радах 1-го і 4-го Українських фронтів. Остаточно свою діяльність партизанські формування України завершили до 1 травня 1945 р.

¹ Гогун А. Сталинские коммандос. Украинские партизанские формирования, 1941–1944 / А. Гогун. – М., 2012. – 526 с.; Кентій А. В., Лозицький В. С. Війна без пощади і милосердя: Партизанський фронт у тилу вермахту в Україні (1941–1944) / А. В. Кентій, В. С. Лозицький. – К., 2005. – 408 с.; Курас І. Ф., Кентій А. В. Штаб непокоренних: (Український штаб партизанського руху в роки Великої Вітчизняної війни) / І. Ф. Курас, А. В. Кентій. – К., 1988. – 330 с.; Народная война в тылу фашистских оккупантов на Украине. 1941–1944. В 2-х книгах. Книга вторая: партизанская борьба. – К.,

1985. – 432 с.; *Чайковський А. С.* Невідома війна. Партизанський рух в Україні 1941–1944 рр. Мовою документів, очима історика / А. С. Чайковський. – К., 1994. – 256 с. та ін.

² *Білоус О. П.* Радянський партизанський рух на завершальному етапі визволення України // *Боротьба за Україну в 1943–1944 рр.: влада, збройні сили, суспільство. Збірник наукових праць* / О. П. Білоус. – К., 2014. – С. 418–425; *Єзерський М., Печенюк І.* Особливості ведення диверсійної діяльності партизанами України в 1943–1944 роках // *Воєнна історія України. Галичина та Закарпаття. Науковий збірник. Матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної заочної конференції. 5–6 червня 2014 р., м. Ужгород* / М. Єзерський, І. Печенюк. – К., 2014. – С. 438–442; *Капась І.* Партизанське з'єднання № 8 імені Василя Чапаєва: невідомі аспекти організаційного становлення та розформування // *Сторінки воєнної історії України: Збірник наукових статей* / І. Капась. – К., 2011. – Випуск 14. – С. 81–99; *Кентій А. В.* Партизанський рух опору на завершальному етапі визволення території України від фашистських загарбників (січень–серпень 1944 р.) // *Сторінки воєнної історії України: Збірник наукових статей* / НАН України. Інститут історії України / А. В. Кентій. – К., 2005. – С. 379–388 та ін.

³ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 62, оп. 1, спр. 28, арк. 184–185 та зв.

⁴ *Кентій А. В., Лозицький В. С.* Вказана праця. – С. 179.

⁵ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 53, арк. 19–28.

⁶ Там само, арк. 39.

⁷ *Кентій А. В., Лозицький В. С.* Вказана праця. – С. 193; ЦДАГО України, ф. 62, оп. 1, спр. 159, арк. 62.

⁸ ЦДАГО України, ф. 62, оп. 1, спр. 530, арк. 4.

⁹ Там само, ф. 1, оп. 16, спр. 53, арк. 66.

¹⁰ *Кентій А. В., Лозицький В. С.* Вказана праця. – С. 194.

¹¹ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 53, арк. 67.

¹² Там само, арк. 78.

¹³ Там само, ф. 1, оп. 16, спр. 54, арк. 94.

¹⁴ Там само, ф. 62, оп. 1, спр. 56, арк. 96.

¹⁵ *Кентій А. В., Лозицький В. С.* Вказана праця. – С. 200.

¹⁶ ЦДАГО України, ф. 62, оп. 1, спр. 159, арк. 163.

¹⁷ Там само, ф. 1, оп. 22, спр. 46, арк. 1.

¹⁸ Там само, ф. 1, оп. 16, спр. 58, арк. 12.

¹⁹ Там само, спр. 53, арк. 67, 86; спр. 54, арк. 94.

²⁰ Там само, спр. 53, арк. 68.

²¹ Там само, спр. 53, арк. 67; спр. 54, арк. 94.

²² Там само, ф. 62, оп. 1, спр. 530, арк. 1.

²³ Там само, арк. 56.

²⁴ Там само, спр. 46, арк. 46.

²⁵ *Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945 рр.): Науково-довідкове видання* / Автори-упорядники: О. В. Бажан, А. В. Кентій, В. С. Лозицький та ін. – К., 2001. – С. 42.

²⁶ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 55, арк. 2; ф. 62, оп. 2, спр. 288, арк. 73 та зв.

²⁷ Там само, ф. 1, оп. 16, спр. 55, арк. 7-8; ф. 62, оп. 1, спр. 57, арк. 34 та зв.

²⁸ Там само, ф. 62, оп. 1, спр. 72, арк. 12.

²⁹ Там само, ф. 1, оп. 16, спр. 57, арк. 92–93.

³⁰ Там само, спр. 55, арк. 3–4.

³¹ Там само, арк. 79–81.

³² Там само, арк. 128–129.

³³ Там само, спр. 56, арк. 42, 45.

³⁴ Там само, спр. 58, арк. 10–15.

³⁵ Там само, ф. 62, оп. 1, спр. 72, арк. 135.

³⁶ Там само, спр. 159, арк. 9, 30, 43, 62, 73, 93, 116, 136, 163; Україна партизанська. – С.235.

³⁷ Там само, ф. 1, оп. 16, спр. 58, арк. 13.

³⁸ Там само, ф. 62, оп. 7, спр. 25, арк. 61.

На базе архивних документів показано положення радянського партизанського руху опору в час звільнення від військ Вермахта території України і країн Центральної і Юго-Східної Європи. Відображено процес скорочення і розформування партизанських з'єдинень і отрядів, Українського штабу партизанського руху і його представництв при військових радах Українських фронтів.

Ключевые слова: Друга світова війна; рух опору; Український штаб партизанського руху.

Based on the archival documents the article shows the position of the Soviet partisan resistance movement during the liberation of Wehrmacht troops in Ukraine and countries of Central and South-Eastern Europe. The author displays the process of reduction and disbandment of partisan formations and detachments of Ukrainian Partisan Movement Headquarters and its representatives in the military councils of Ukrainian fronts.

Key words: the World War II; the resistance movement; the Ukrainian Partisan Movement Headquarters.